

ФЛАШАР МИРОН, АНТИЧКО НАСЛЕЂЕ У ПЕСМАМА ЊЕГОШЕВИМ

На Београдском Универзитету 22. VI. о. г. одбранио је своју докторску тезу *Античко наслеђе у песмама Његошевим* Мирон Флашар, асистент при Катедри за класичну филологију у Београду. Због своје опсежности (724 кунаних страна) ова теза тешко да ће ускоро бити објављена, а сматрам сасвим умесним да читаоце *Живе антике* обавестим о овом важном научном раду нашег сарадника.

Писац је поновним боравком на Цетињу најпре испитао остатке Његошеве библиотеке и тако створио солидну базу за своје истраживање. И даљи рад показао је, како ће се видети, да је Његош далеко више под утицајем антике но што се досад мислило. Писац је одредио за које се књиге чуване у Његошеву музеју на Цетињу може са потпуном сигурношћу тврдити да су припадале Његошу и у својој анализи строго се ограничио на такве књиге. У првом делу рада обрадио је изворе Његошева знања о антици, школовање, библиотеку и остала сведочанства о песникову занимању за антику (превод I пев. *Илијаде*, *Биљезницу*, писма и песме са пута у Италију). Нарочито је значајно сведочанство Његошевих књига. У раду је одређен број и садржај дела античких писаца и дела о антици која се налазе међу остацима Његошеве библиотеке, као и садржај изгубљених томова деломично сачуваних збирки. Сва су дела античких писаца за која је писац потпуно поуздано утврдио да су припадала Његошу руски преводи. То су *Илијада* и *Одисеја*, осам хомерских химни и хомерски епиграми, готово цела три певања *Енеиде* Вергилијеве, велики одломци из Овидијевих *Метаморфоза* и једна *Хероида*, песме Сапфе, Бахилида, Тиртаја, Анакреонта и цео зборник анакреонтичара, већи број песама из *Антилоија*, све четири књиге Пиндарових ода, Калимахове химне и химна Клеантова, многе песме Теокрита, Биона и Моска, све еклоге Вергилијеве, преко тридесет најпознатијих песама Хорацијевих и поједине песме Овидија, Проперција и Тибула. Од трагичара налазе се међу Његошевим књигама све Софоклове трагедије, одломци из Ајскилова *Агамемнона*, *Хефора* и *Седморице* као и из Еврипидове *Алkestиде*, *Хекабе* и *Ифијеније на Табруги*. Многа дела и песме налазе се у више различитих превода (нпр. *Илијада*), а једна Сапфина песма чак у осам разних руских превода. Поред тога се у збиркама дела руских класициста налазе и бројна подражавања античким песницима, која често нису друго до слободни превени. Прозних дела има мање. Ту су басне Ајсупове, реторски спис Псеудо-Лонгина, историја Херодотова, Псеудо-Херодотов живопис Хомера и историја Александра Великог од Курција Руфа. Међу остацима библиотеке нема превода античких филозофских текстова. Ту празнику систематски и обилно испуњава Бартелемијев *Анахарсис*. Књигу је Његош поседовао у два превода, од којих десет томова руског превода имају преко 4000 стр. У њему су било у парафрасама, било у дословним преводима хиљаде одломака из античке прозне књижевности и нарочито много филозофских текстова (учењима досократоваца посвећено је 90 стр. рус. прев., Платоновој *Држави* 40, космографији *Тимаја* 13, Аристотеловој логици 26, учењу о држави 60 итд.). Тако та богата енциклопедија чини прелаз ка делима која пружају обавештења о античкој културној и политичкој историји, а и таквих дела има неколико међу сачуваним Његошевим књигама. Значај ових сведочанстава утолико је већи што писац долази до наведених података на основу сигнираних сачуваних књига, то ће рећи на основу неких 170 свезака од 625, за колико морамо рачунати да је свакако било сигнираних књига у Његошевој библиотеци, будући да број 625 носи највиша сачувана сигнатура. Треба додати да се ради о књигама које су све објављене пре 1834, па је, како је већ раније примећено, вероватно да се ради само о књигама које је Његош донео са првог пута у Русију.

Књиге са Његошевом сигнатуром пружају још једну драгоцену врсту обавештења о Његошеву занимању за античку књижевност. Само у тим књигама јавља се једна јасно издвојена група у којој налазимо на потпуно истовестан начин обележавана места. То су руски преводи хеленских песника и Бартелемијев *Анахарсис*. Пре више од 30 год. објављени су спискови тих обележених места, али су они веома непотпуни и не дају праве слике о интересу лица које је места подвлачило. М. Флашар је изнео разлоге који показују да је по свој

прилици Његош обележио та места, како оне формалне, тако и оне садржајне природе, и саставио је нове потпуне спискове обележених места у којима су поред места превода дати и подаци о местима у оригиналним текстовима, тако да је омогућено и проверавање његових закључака и даље испитивање. О Његошеву занимању за античке писце и антику уопште даља сведочанства пружа нарочито *Биљежница*, чија обавештења се у овом првом делу рада такође претресају.

Писац затим, у другом делу рада, проучава однос између *Гласа каменштака*, *Свободијаге*, *Илијаге* и *Србијанке* Симе Милутиновића, као и кр а ђ е п е с м е Његошеве. На основу систематске анализе свих античких елемената *Свободијаге* утврђено је да се Његош у томе делу доследно и програмски угледа на епску технику *Илијаге*, мада је очигледан и утицај класицистичког песништва. Писац показује како и у којој мери Његош то чини у поједином случају и у целом спеву (употреба апарата богова, перифрастичко одређивање времена, поређења и слике пореклом из хомерских песама, одједи појединих мотива, призивање Муза, распоред ових елемената у делу итд.). За разлику од ранијих тумачења која сложенице *Свободијаге* објашњавају у првome реду утицајем Милутиновића и Мушицкога, писац је на основу анализе и поређења сложеница и начина њихове употребе у ових писаца и у руском преводу *Илијаге* доказао да је у томе погледу био значајнији утицај *Илијаге* и употребе сложеница у античких песника уопште. На основу анализе античких елемената у *Србијанци* писац је утврдио да између *Србијанке* и *Свободијаге* постоји суштинска разлика у начину употребе античког материјала. Та разлика јасно показује да отсудан потстрек за употребу античке епске технике у *Свободијаги* Његошу не даје *Србијанка*, већ у првом реду Хомер. У овом делу рада по први пут је испитан и однос Његошевих крајних песама према античким узорима, односно претходницима. Показало се да у Његошевим крајним песмама нема трагова дубљег утицаја античких песама, већ да се Његош ту води махом за класицистичким издавцима античких врста. Ипак, у епитетима, сложеницама, појединим мотивима јасно се огледа веза ових песама са њиховим античким претходницима и изворима.

После тога долази на ред централни проблем ове на широко засноване тезе. То је античко наслеђе у *Лучи Микроkozма*. Писац прво говори о месту *Луче* у хришћанској књижевности и о главним компонентама античког порекла које одређују карактер шестоднева, виђења, спева и сличних хришћанских дела, а посебно описа лета на небо и небеских равни. Он помиње и нека дела те врсте за која је могао поуздано утврдити да их је Његош поседовао, јер се налазе међу сигнираним књигама (*Росијага* и *Владимир* Хераскова у којима се налазе опширна виђења и путовања у „духовни свет“ прожета елементима и симболиком средњевековниг платонизма, руски превод Клопштокова *Месије*, већи одломак из Мурова спева *Lallah Rookh*, где се описује лет душе на небо). Затим је одредио природу и античко порекло главних мотива и симбола у прва два певања *Луче*. Тако је утврђено да се у Његоша јавља изданак позно-античког учења о две душе чији је први познати заступник платоничар Нуменије из Апамеје. У вези с тим учењем објашњена је специфична улога античке претставе о кристалној сфери у космологији I пев. *Луче* (Његошев „кристални бријег“), као и античко порекло топице и симболике у Његошеву опису лета на небо (уводна слика пловидбе, станице на том путу, промена водича, сусрет с духовима, поглед на космос са највише сфере, опис светлосног „диска средине“ и црне лопте Хада, симболика десног и левог правца на том путу итд.). Притом је увек истицана историја тих мотива у антици и дате су најупаздљивије античке паралеле из Платона, Плутарха, херметичких и гностичких списа, орфичких учења итд. Тако су одређене античке компоненте из којих настаје Његошева слика светлосних фонтана уз узакривање на ранохришћанске, манихејске и кабалистичке паралеле. Објашњена је и сложена симболика досад такође непротумаченог „кристалног шатора“ и одређено је античко порекло тог симбола, порекло из платоничарских списа, из којих такви симболи прелазе у дела позно-античких и средњевековних писаца „платоничара“ (аналогије и рефлексии те симболике налазе се у делима Филона Александринца, средњевековниг платоничара Алана, руског класицисте Хераскова и *Србијанци* Милутиновића, како

то показује писац). Даље је утврђено независно античко, орфичко-питагорејско порекло Његошеве и Дантеове воде сећања, симбола чији је значај за разумевање карактера Његошева учења о души пресудан (в. и потпунији рад о томе мотиву у Дантеа са новим материјалом у овом броју *ЖА*).

Писац је показао да су поменути елементи античког порекла сродни и повезани у једну целину не само стога што припадају једном истом погледу на свет и филозофији, већ и једној јединственој схеми описа пута на онај свет. Стога и претпоставља да су два прва певања *Луче* могла настати под утицајем једног књижевног извора. Карактер тога (позноантичког или средњовековног) извора одређен је предањем позноантичке мистике у којој преовлађују платоничарске и орфичко-питагорејске претставе. Разлог за ову претпоставку је и у томе што писац на самом материјалу показује да у прва два певања *Луче* нема никаква поуздана трага дубљем неком утицају Дантеова спева, како су то мислили, на основу подударности с општим местима хришћанске књижевности, неки старији испитивачи. И учења и симболика и начин описивања у тим певањима битно се разликују од Дантеова поступка.

Потпуније је приказана и историја нарочито значајног космичког симбола ланца миродржног, који од антике до 19. в. симболише један одређени поглед на свет. На основу тога одбачена је старија претпоставка да извор томе симболу треба тражити у неком усменом кабалистичком извору. Његош га је познавао из своје лектире, и то свакако из Державина и Милтона, па вероватно и из Хераскова и других списа, како се у тези показује потпуније него у чланку у *ЖА* 8,279. Даље је одређена и веза Његошевих мисли о песнику и његову стварању са позним изданицима платонова учења о Идејама. Ту су изнесени и разлози који говоре против претпоставке да је Његош нарочито желео да прикаже божанско стварање сликом песника, како је то у више махова истицао у старијим радовима.

Испитано је и античко наслеђе у другом делу *Луче* и утврђена значајна посредничка улога Милтонова спева из којег су бројни елементи античке епике и епске технике доспели у други део *Луче* (исп. нпр. *бјеси њрабде* у *Лучи* које преко Милтона *PL* 4,995 и Вергилија *Aen.* 12, 715 потичу из *Илијаде*; затим Његошеву варијанту Милтонова описа божанске интервенције у небеском боју у коме Његош истиче црте пореклом из описа Аполонове интервенције у *Илијади*, описа који је и преводио и већ раније самостално подражавао у *Свободијади*). Писац у другом делу *Луче*, за разлику од првога, налази и јасне трагове сложене ренесансне поетике античког порекла (Вергилије). Испитани су и неки специфични мотиви које песник не налази у Милтону, већ их самостално уноси у свој опис (нпр. девестостручни венац *Стикса*, који је сингуларна претстава орфичко-питагорејске есхатологије и налази се само у *Енеиди*). Тако писац на елементима античког порекла чија се историја може пратити кроз векове у европској књижевности показује специфичности Његошева поступка, његове песничке и мислилачке оригиналности.

Одељак о *Лучи* је заправо изучавање Његошеве основне психичке диспозиције коју можемо означити изразом *vocatio mystica*. Она је природно условљена судбином самог песника и изузетним положајем његова народа између три агресивне империје. Одељак о *Лучи* најопширнији је и стога што су њиме обухваћене и краће песме тематски сродне с *Лучом*. На тај начин писац даје детаљно образложену генесу Његошеве песничке мисли од првих песама које нису писане у народном, гусларском тону, па све до оне „на куполи Св. Петра у Риму“ из г. 1851 уочи песникове смрти. На крају рада даје краћи осврт у коме је додирнут и *Горски вијенац* остављен за потоња изучавања.

Види се довољно јасно колики је захват и какав је начин рада М. Флашара, који је поред релативно богате наше литературе о Његошу морао да савлада далеко богатију литературу о тематици без које се не може пратити развој античких идеја и традиција што долазе до изражаја у песмама Његошевим. Иако фонд ове Његошеве поезије иде у најстарију прошлост античку, ипак је оригинална величина Његошева духа добила јаснију и правилнију интерпретацију но што је то случај код већине досадањих истраживача. Кратко речено, Његош је овим радом постављен у историски оквир европске књижевности. То је главна вредност овога рада.

Има места и примедбама. Иако се писац на крају осврнуо и на *Горски вијенац*, штета је ипак што му опширност и у наслову тачно постављен циљ нису дозволили да и то главно дело Његошеве поезије, које итекако покажује трагове античке мисли и форме, обухвати. Апокрифна литература није ни могла бити употребљена у већој мери јер је њен источни део још недовољно проучен. У партији о анамнеси писац је могао да посвети више простора Платону и његовим последницима. Можда би било корисно и поређење са Прерадовићевом мистиком.

Ова теза је несумњиво крупан прилог изучавању веза античке и наше књижевности.

М. Будимир, Београд.

В. ГЕОРГИЕВ, *Исследованія по сравнительно-историческому языкознанию*
Издат. иностранной литературы, Москва 1958, стр. 317, 8^о.

По зборовите на авторот (в. предг.) книгава претставува раширен круг на лекции, прочитани од него во септември и октомври 1956 г. на Филозофскиот факултет при Московскиот универзитет. Меѓутоа резултатите, изнесени концизно во неа, се плод на неговиот долгогодишен труд. Речиси по сите прашања што се третираат овде, В. Георгиев има објавено опширни одделни студии во кои дошол до свои оригинални откритија. Оваа, на глед мала, книга содржи повеќе факти отколку што наговестува нејзиниот наслов. Целта на авторот е да ги открие роднинските односи на и.-е. јазици со помошта на споредбено-историскиот метод. При тоа тој сака со оваа книга да ни претстави една गरेдолу полна слика за најстарата состојба на и.-е. јазици. Но доказниот материјал на неговите основни поставки, составен од многубројни примери, карактеристики на разни јазици и различни етимологии, независно од главната цел, претставува еден прегледен, иако не исцрпен, прирачник за и. е. јазици, особено за оние кои до скоро беа непознати. Подробниот индекс на крајот од книгата до голема степен го олеснува користењето на овој материјал кој бара, читателот повеќе пати да се враќа кон него и да го проверува.

Книгата е поделена на осум глави. Во првата гл. *Третийиої йериод во развојої на и.-е. споредбено-историско јазикознание* дава краток преглед на науката и нарочно се задржува на III, современиот период (од 1915. г. наваму), којшто се карактеризира со откривање и користење на некои до пред извесно време непознати и.-е. јазици: хетитскиот, ликискиот, лидискиот, пелазгискиот, венетскиот, илирскиот, тракискиот, фригискиот, микенскиот грчки, со што е овозможено едно позадлабочено и поопширно проучување на проблемите. Овде Г. дава и критичен осврт на поважните современи дела и теории од оваа област. Наоѓа дека основната слабост на III период е „речиси полното отсуство на правилна разработка на принципиелните проблеми“ (р. 23). Врши корекција на старите разбирања за некои важни прашања, н. пр. распаѓањето на и.-е. јазик-основа го поставува долго пред III милениум наместо во почетокот на II милениум, како што се сметало порано. Оваа глава истовремено служи и како увод во понатамошното излагање. Овде тој го открива и својот став кон принципиелните проблеми, изјавувајќи дека на и.-е. споредбено-историско јазикознание му престој борба на три главни фронта: 1. против идеалистичките концепции на некои „структуралисти“ и „неолингвисти“, 2. против „панмеди-теранизмот“ и 3. против „расизмот“. Доследен на овој став авторот проведува вешта полемика со претставителите на овие правци низ целата книга.

Особено внимание Г. му посветува на прашањето за и. е. гутурали (II гл.). Тоа тој го оправдува со фактот што близу една третина од и.-е. зборови содржат некој гутурален консонант. Најпрво тој ја подлага на критика теоријата за трите реда гутурали. Врз основа на споредбен материјал од т. н. *satəm* јазици, каде што се среќаваат зборови од ист корен со велар и спирант, како: *цѳѳиѳъ: сѳѳиѳъ* и др.; велар во словенските зборови покрај спирант во др. *satəm* јазици, н. пр.: *сѳѳѳѳъ*: ст. инд. *śvaśura-ḥ*, лит. *šėšuras*; *јѳѳѳ*: лит. *žėsis* и др.; спирант во словенските зборови покрај велар во др. *satəm* јазици: *осѳѳъ, осла*, чеш. *os-ina*, буг. *ос-иа*: лит. *akuotas*; *слоушайи*: лит. *klausyti* и т.н. покажува дека не постоел посебен ред палатални гутурали и ја одбива тезата дека зборовите со велар